# A MAGYAROK ŐSI NEVÉRŐL KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOSNÁL.

(Harmadik közlemény.)

E Közlöny XX-ik (1896-iki) évfolyamában (385—389 ll.) tárgyaltam először a Σαβαρτοιάσφαλοι elnevezést, melyet Konstantinos Porphyrogennetos De administrando imperio című munkája 38-ik fejezetében két izben említ a magyarok ősi neve gyanánt. Akkori fejtegetéseimnek végeredménye az volt: 1. hogy Σαβαρτοιάσφαλοι helyett irandó Σάβαρτ ἤ ἄσφαλοι (olv. Savart i asphali, értelme: a Savartok vagyis állhatatosak); 2. hogy a tulajdonképeni elnevezés (Σάβαρτ) értelmének az ἄσφαλοι görög szóval való, téves informatión alapuló magyarázata semmi különös figyelmet nem érdemel; 3. hogy a Σάβαρτ a Σάβιρ (Σάβειρ), Σαβίνωρ, Σάπειρ, Σάσπειρ szittya-hun népnévnek egyik további formája.

Ugyanerről a tárgyról írt, nevezett értekezésem által indítva, Fiók Károly is a *Századok* XXX-ik (1896-iki) évfolyamában (607—616 ll.). Fiók előbb az említett ősi névnek általam és gr. Kuun Géza által adott magyarázataival foglalkozik, azután áttér saját nézetének megokolására, mely a következőkben foglaltatik: A Σαβαρτοιάσφαλοι «Sabartoi as Faloi»-ból van összeírva; a Sabartoi t-je ugor pluralis rag, melyhez még a görög -οι pluralis végződés is hozzájárult, míg az «as» kapcsoló kötőszó «és» jelentésben, a mint e szó a mai vogulok nyelvén is előfordúl hasonló jelentésben; a Sabar azonos a Sabir névvel, és a Fál a kúnok neve; így az egésznek értelme: «Szabirok és Fálok», más szóval: «Szabirok és Palóczok», vagy már kevésbbé szabatosan: «Szabirok és Kúnok».

Fiók értekezése új gondolkodásra bírt a tárgy fölött s így szóltam róla még egyszer e Közlöny XX-ik (1896-iki) évfolyamában (800—806), fölhasználva az alkalmat arra is, hogy pótlólag említsek föl egyet-mást, a mit első czikkemben fejtegetéseim további támogatása czéljából előadni elmulasztottam. Ebben

a czikkben azt bizonyítom, hogy az akár görögül tudó, akár nem tudó ugor ajakról eredő «Sabirok és Fálok» kifejezés nem hangozhatott «Sabartoi as Faloi»-nak, de hajlandó vagyok a Savart t-jét ugor pluralis ragnak tekinteni, és e szerint coniecturámat, a Σάβαρτ ἦ ἄσφαλοι-t, így értelmezem: «Savarok» (nem «Savartok», mint első alkalommal tettem), «vagyis állhatatosak».

De a vita még ezzel se ért végett nevezett kifejezés fölött, melynek rendkívül problematikus volta újból meg újból gondolkodásra bírja a kutatót. Meggyőződésem kezdettől fogva a mai napig az, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι-ban a magyarok ősneve és ezen ősnév értelmének görög szóval való magyarázása van egybeírva, és hogy e szerint coniecturám, a Σάβαρτ ἦ ἄσφαλοι, nyelvi tekintetben kifogástalan. De másrészt tudatában voltam annak, hogy coniecturámmal a kérdés még nincs teljesen megoldva, a mennyiben t. i. a Σάβιρ (Σάβειρ), Σαβίνωρ, Σάπειρ, Σάσπειρ szittya-hun népnevekkel azonosnak vett Σάβαρτ-ba nemcsak az állhatatosságnak jelentése, de általában véve semmiféle jelentés bele nem magyarázható. Erre a homályra derít fényt Thúry Józsefnek a Századok XXXI-ik (1897-iki) évfolyamában (317—327., 391—403. ll.) megjelent, «A Magyaroknak ‚Szavarti-aszfali' neve» című értekezése, melyben kiindúlva abból az általam hangsúlyozott tételből, hogy Konst. Porph. idejében már az újgörög kiejtés dívott, széles tudományos alapon mutatja ki, hogy a Magyaroknak a Konstantinos által említett Σαβαρτοιάσφαλοι-ban benne rejlő ősi nevét öt nemzet irodalma ismeri s összesen tizenegy történetíró beszél a magyaroknak Persiában megtelepedett töredékéről, mely hosszú ideig fenntartotta önállóságát, s később az örmények hatalma alá kerülve, Konstantinos serege ellen is harczolt 921-ben, a mikor ugyanis az örmények és arabok között folytatott háborúban az arabokhoz pártolt át, de az örmények által a Konstantinos császártól küldött görög sereg segítségével az arabokkal együtt legyőzetett. Mivel az örmény írók ezt a töredéket *szjavortik*-nak vagy *szevortik*-nak nevezik, Thury e szó jelentését az örmény nyelvből magyarázza, melyben *szjav*, *szev* a. m. *fekete*, *orti* pedig a. m. *fiu*, tehát *szjavorti*, *szevorti* a. m. *fekete fiu*, s így a magyarok *szjavortik*, *szevortik* elnevezésének (a k az örményben a pluralis ragja) jelentése: *fekete fiak*. Ezzel az elnevezéssel tartja azonosnak Thúry a Konstantinos-féle szónak első részét a *Savarti*-t, míg az utórészre nézve szerinte két eset lehetséges, t. i.: vagy az én fejtegetéseim szerint az ἄσφαλοι népies többes számu alakja az

ógörög ἀσφαλεῖς-nek, vagy pedig az ἄσφαλοι épen úgy örmény eredetű szó, mint a névnek előrésze, illetőleg maga a népnév, a Savarti, csakhogy már a fölismerhetetlenségig eltorzítva. De ha a Savarti-asphali név utórészében csakugyan a görög ἄσφαλοι melléknév lappang is, ezt a nevet Thury szerint semmi esetre sem lehet így értelmezni (mint én teszem) «Szavartik, azaz állhatatosak», hanem csakis úgy, hogy: «állhatatos vagy erős» szavartik (fekete fiak). Vagyis Thúry szerint az aszfali szó nem görög *fordítása* a szavarti népnek, hanem egyszerűen *jelzője* «valami okból», mint Konstantinos mondja.

Nagy érdeklődéssel olvastam Thúry értekezését, melyben kétségtelenül be van bizonyítva, hogy a magyaroknak Persiába szakadt részét «fekete fiak»-nak, örmény nyelven «szjavortik»-nak, «szevortik»-nak nevezték. *Történetileg* tehát bizonyossá teszi Thúry, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι első része az örmény szjavortik-kal azonosnak tekintendő, de azt, hogy a szjavortik miként foglal helyet a Σαβαρτοιάσφαλοι első részében, *nyelvileg* helytelenül magyarázza, a mint hogy a szó utolsó részére, az ἄσφαλοι-ra vonatkozó fölfogása se helyeselhető.

Thúry azt állítja, hogy az ἄσφαλοι nem görög *fordítása* a Savarti-nak, hanem egyszerűen *jelzője*. De ha jelzője, ki adhatta ezt a jelzőt a Savartiknak? Világos, hogy csakis az örmények, kik a legjobban ismerték őket, s a kik mintegy állandó jelzővel ki is emelhették a «fekete fiaknak» a függetlenséghez «állhatatosan» ragaszkodó természetét. Ámde akkor Konstantinos nemcsak magának a névnek, hanem e név «állhatatos» jelzőjének is örmény formájáról kellett volna hogy értesüljön; mivel azonban az ἄσφαλοι görög szó (maga Thúry se meri azt örmény eredetűnek tekinteni), és semmiként föl nem tehető, hogy azt mint «jelzőt» épen csak a görögök adták a magyaroknak: mindezekből logikai szigorúsággal következik az (a mit már első értekezésemben is állítottam), hogy *az ἄσφαλοι csakugyan fordítása akar lenni a magyarok nevének*, és ha ez a fordítás, mint épen Thúry kutatásaiból biztosan tudjuk, helytelen (a mint hogy én is elejétől fogva igen problematikusnak tekintettem), úgy megmagyarázható helytelensége abból a nagyon is közelfekvő helytelen tudósításból, melyet Konstantinos örmény réven görög embertől nyerhetett. Konstantinos görög tudósítója ugyanis bizonyára hallott valamit a magyarok nevének jelentéséről, a «fekete fiakról», azoknak a szabadsághoz «állhatatosan»

ragaszkodó természetéről, igen könnyen megeshetett tehát vele zavaros visszaemlékezés utján az, hogy nem a «fekete fiakat», hanem az «állhatatos» szót mondta be Konstantinosnak a magyar népnév jelentése gyanánt.

De hadd menjek tovább következtetéseimben. Ha már az ἄσφαλοι a magyar népnév helytelen tudósításon alapuló, rossz «magyarázatának» bizonyul, akkor *szükségszerüleg kell az előtte álló*, «azaz», «vagyis» jelentésű görög értelmező szócskára, az ἤ-*re következtetnünk*, melyet a Σάβαρτοι οι-jéből conjiciáltam, utalva arra a tényre, hogy az οι és η Konstantinos korában egyaránt ι-nek hangzott, s hogy így a másoló a dictáló császár ἤ-jéből könnyen csinálhatott pluralis -οι végződést a Σάβαρτ alakhoz. Az ἤ szócska tehát nem mellőzhető a magyarázó szónak a magyarázotthoz való kapcsolása szempontjából.

Marad ezek után Konstantinos Σαβαρτοιάσφαλοι-jéből a Σάβαρτ alak, melyet most már épen a Thúry értekezése alapján nem a szittya-hún Σάβιρ stb. alakokkal, hanem az örmény szjavortik-kal tartok azonosnak, oly módon, hogy a császár tudósítóját itt is cserben hagyván emlékezete, csonkítottan és egyébként is némileg változtatva Σάβαρτ-nak mondotta a magyarok nevét szjavortik helyett. Thúry, mint láttuk, egy szónak veszi a Σάβαρτοι-t, és azonosítja azt az örmény egyes számu szjavorti-val, de helytelenül, mert a magyarok eme ősi neve csakis az örmény *többes számú* szjavortik lehetett, mert hiszen a népnevek általában véve mind többes számuak.

Teljesen magamévá teszem azonban Thúrynak azt a magyarázatát, melyet a Σαβαρτοιάσφαλοι névnek Konstantinos által említett használatához ad. A császár szerint ugyanis nemcsak a magyaroknak Persiába szakadt része neveztetett Σαβαρτοιάσφαλοι-nak, hanem az egész magyarságnak is ez volt a neve Lebediában együtt lakása idejében, s így a Persiába települtek épen a Lebediában viselt ősi nevet tartották meg, míg a Lebediában maradtak később más nevet vettek föl. Thury kutatásai után kétségtelenné vált, hogy a Σαβαρτοιάσφαλοι név csakis a Persiába költözött töredékre illik rá, és ha Konstantinos mégis a Lebediában együtt élő magyarságnak is ezt a nevet adja, ez, Thúry megjegyzése szerint igen helyesen, csakis úgy történhetett, hogy a császár a jelenből (t. i. 950. évről) visszafelé következtetett a multra: tudta, hogy a Persiában (= Armenia) lakó szavartik és a Pannoniában lakó tur-

kok (magyarok) Lebediában egy nemzet voltak, s abból a körülményből, hogy a keletre költözött magyarság az ő korában szavarti (helyesebben: szavartik, vagy a mint nézetem szerint Konstantinos mondja: Savart) néven volt ismeretes, azt gondolta, hogy ezt a keletfelé vált részt egysége korában is szavarti-nak nevezték.

*

Jelen felszólalásomnak eddigi részét már megírtam volt, mikor Fióknak ugyanerről a tárgyról «Megint a Sabartoiasfaloi névről» czímen szóló, második értekezése megjelent a Századok XXXI-ik (1897-iki) évfolyamában (611—617., 699—706. ll.). Fiók itt az én második czikkemmel és Thúrynak imént méltatott értekezésével foglalkodik, erősen támadva mindkettőnkre: szerencsénkre azonban *érvelései* nem oly erősek, mint *kifejezései*. Jóllehet sem nálam, sem Thúrynál nem található semmi olyasmi, a mi az igazság felfedezésére való komoly törekvés és a komoly vitatkozásnak *megfelelő hang* ellen vétene, mégis mindjárt czikke elején így nyilatkozik: «Megbíztam nem annyira adott magyarázatom csalhatatlanságában, mint inkább a felmutatott egyszerű és világos tények magukról beszélő tisztaságában, logikájában és meggyőző erejében. Igazság kutatásánál, nyilatkozzék az bármilyen irányban és formában, ez az egyetlen szempont, melynek, minden személyi tekintetek félrevetésével, egyedül szabad és kell érvényesülnie. Ilyen, ma már, úgy látszik, *elavult* alapelvekből indulva ki, a *sabartoiasphaloi* név megfejtésénél, alapos csalódásokon kellett keresztül mennem» (611. l.). Fiók szerint feltevéseim «vízízűek» (612. l.), bizonyítási eljárásomat «komoly tudomány elismerni nem fogja» (612. l.), az ἄσφαλοι-ra vonatkozó hypothesis «meghalt örökre» (615. l.), és nekem immár élet-halál küzdelemre kell kelnem, «ha ugyan kedves előttem komoly tudományos reputáczióm» (615. l.). Majd két izben is hangsúlyozza, hogy, ha tudtam volna, mit mívelek, «nem írtam volna meg a Sabartoiasfaloiról szóló czikkeimet» (611., 614. ll.), sőt mint valami főbenjáró bűnöst, egyenesen «felelősségre» von — paragraphusos törvényczikk hiányában cursiv betűkkel — azért, hogy «tévedtem és tévedésemet belátni nem akartam» (614. l.). Pedig épen az én czikkeim bírták Fiókot a szóban forgó kérdés tárgyalására, ha tehát én ezeket meg nem írom, most nem tudnók Fiók megnyilatkozásából, hogy mi az igazság?

De Thúry se jár jobban nálamnál. Fiók ugyanis az ő czikkének figyelmes olvasása közben «bizonyos nekézkes, nyomasztó hatást» érezett, «mit fokozott annak észrevétele, hogy magának Thúrynak dolgozata írása közben éppen ily nehézkes hatást, lidércz-nyomás félét kellett éreznie» (615. l.). Tehát Fiók azért érzett «nehézkes, nyomasztó hatást», mert Thúry, mikor dolgozatát írta, szintén «nehézkes hatást, lidércz-nyomás félét» érzett, és ezt Fiók, mint jó medium, kiérezte. De ugyan miért érzett Thúry, Fiók szerint, «lidércz-nyomás félét» ? Azért, mert «tisztán látta alapállításának megsemmisítően végzetes gyengéjét, de kijelenteni nyíltan az igazságot nem volt bátorsága. A helyett kétes értékű magyarázatokkal igyekezett kimenekülni a posványból, melybe alaptétele őt rántotta» (615. l.). Ilyféle tapasztalatok után nem csodálkozhatunk, ha így kiált fel Fiók: «Oh szentséges kritika! mikor jön el a te országod?» (705. l.), és azzal vigasztalja magát, hogy «vannak még mindig gondolkodó emberek» (706. l.). Hadd vigasztaljam hát én is magamat azzal, hogy Fiók legalább «görög nyelvészeti szakismereteimet sem a multban, sem a jelenben kétségbevonni avagy csak kicsinyelni is, soha nem szándékolta» (613—614. ll.).

Ennyit Fiók elleniratáról psychologiai szempontból. Nézzük most már lehetőleg röviden ellenvetéseit, érveléseit. Arra az állításomra vonatkozólag, hogy a tizedik század derekán író Konstantinost nem az erasmusi, hanem az új-görög kiejtés alapján kell értelmezni, illetőleg, hogy az οι és η abban a korban már egyaránt i-nek hangzott (a mire azután azt a tételemet alapítom, hogy a Σάβαρτοι a Σάβαρτ ἡ-ből van hibásan összeírva), Fiók megjegyzi, hogy ezt «a dolog természeténél fogva bizonyítani nem lehet», hogy «állítani vagy tagadni egyforma hiú fáradozás volna» (612. l.). Mily különös, hogy Fiók bebizonyíthatatlanoknak tart tizedik századbeli nyelvtényeket, de biztosra veszi a Sabir-nak tényleg nem létező, csak általa conjiciált «szabar, szavar» ugor alakjait! Pedig én nem reuchlinistákra, hanem legelső rangu erasmianistákra hivatkoztam az illető görög nyelvjelenség említésénél, melyet különben is ma már nem *bizonyítani*, csak *tudni* kell.

A szövegnek Konstantinos által való diktálásáról, és ily módon a Σάβαρτ ἡ-nek Σάβαρτοι-ba való összeírásáról bővebben nem szólok, mert azt kellene megismételnem, a mit, eddig mondottam. Csak azt jegyzem meg, hogy a Σάβαρτοι alak nem «ógörög leírás», mint Fiók mondja (612. l.), hanem egyszerűen *görög* forma, mert

úgy nyelvtani alakjára, mint orthographiájára nézve egyaránt lehetséges a görög nyelv fejlődésének mindenik szakában.

Negyedik hypothesisemnek Fiók azt mondja, hogy «a mit az íródeák helytelenül leírt, Konstantinos nem igazíthatta ki, mert *a császár saját történeti művét soha nem olvasta el*». Ezt ugyan nem állítom sehol sem, csak Fiók magyarázza ki szavaimból, de ha már ily módon fölveti a revideálás kérdését, felelek erre is. Konstantinos vagy elolvasta lediktált művét, vagy nem. Ha nem — a mi könnyen lehetséges — akkor a hibát természetesen észre nem vehette; de ha el is olvasta, és ha mindjárt is a lediktálás után, nem lehetséges-e, hogy a hibát ott hagyta? Mert emlékezhetett-e mindannak a sokféle idegen szónak általa diktált alakjaira, avagy föltehető-e részéről az a lelkiismeretesség, hogy munkájának revideálása alkalmával minden idegen szónál összehasonlította jegyzeteit? Vagy általában véve bizonyos-e az, hogy Konstantinos, mielőtt munkáját lediktálta, *minden* adatot s így a szóban forgót is lejegyezte, hogy nem diktált egyet-mást emlékezetből, és hogy nem hagyta őt a revideálásnál itt-ott cserben emlékezete? Továbbá megfontolandó az is, hogy a hibás írás minden valószínűség szerint nem is volt olyan feltünő, hogy ki ne kerülhette volna Konstantinos figyelmét. Ugyanis a De administrando imperio fő kéziratában, a XII-ik századbeli Cod. Paris. 2009. gr.-ban, mint dr. Vári Rezső úr szívességéből értesültem, első helyen egy szóval σαβαρτοιάσφαλοι, második helyen két szóval σάβαρτοι ἄσφαλοι van hagyományozva. Itt világos, hogy az egy szóból álló alak a két szóval való írásnak további romlása, hogy tehát az az első írási hiba, melyet, nézetem szerint, az íródeák a Σάβαρτ ἦ ἄσφαλοι három szó lediktálásakor elkövetett, s a melyet a császárnak ki kellett volna javítania, csak a két első szónak összeírásából, tehát ebből a két szóból állott: σάβαρτοι ἄσφαλοι, a mi semmi esetre sem olyan feltünő, mint ama későbbi időkből eredő, további romlás, mely az imént említett két szónak egybeírásában, a σαβαρτοιάσφαλοι-ban mutatkozik. És végül gondoljuk meg azt is, mily *értelemzavaró* hibák szoktak megmaradni ma is nyomtatásban ismételt revisio daczára! Nem lehetséges-e hát, hogy Konstantinos, ha át is nézte munkáját, abban hibákat hagyott?

Abbeli állításomat, hogy az ἄσφαλοι a classicus ἀσφαλεῖς Konstantinos korabeli köznyelvi formája, Fiók teljesen megczáfoltnak tartja az által a tény által, hogy Konstantinosnál vagy 3000 -ῆς

végű melléknév közül «egy sem mutat metaplasmust, hanem mindig teljes, következetes egyformaságot a klasszikai formaképzésben» (614. l.), és hogy maga az ἀσφαλής melléknév a De administrando imperio-ban két ízben fordúl elő classicus formában: az egyik az ἀσφαλέστατον felső fok (Corp. Script. Hist. Byz. Vol. III. Bonnæ, 1840, 95. l.), a másik az ἀσφαλεῖς accusativus (u. o. 149. l.). De kérdem, nem igazolja-e mindez azt a föltevésemet, hogy a Konstantinosnál kétszer előforduló ἄσφαλοι-nál — mely, miként előbb említettem, a legjobb kéziratban mint *önálló alak* van hagyományozva — ἅπαξ (illetőleg δὶς) λεγόμενον-nal van dolgunk? És ha ἅπαξ λεγόμενον, kell-e, vagy általában véve lehet-e, mint a hogy Fiók akarja, «magából Konstantinos műveiből az ἄσφαλος melléknevet bármi eset formájában beigazolni» (615. l.)? Mert ha ez beigazolható, akkor az ἄσφαλοι nem ἅπαξ λεγόμενον többé. De úgy látom, Fiók nem tartja lehetségesnek azt, hogy az ἄσφαλοι egy ἅπαξ λεγόμενον, mert oktatást ad arra nézve, hogy «egy írónak szókincséről és grammatikai nyelvhasználatáról itélni: különböző dolog. Egyik kérdés a szótár, másik a nyelvtan országába való. És egyik dolognak a másikkal való zavarása nem esik meg a logikai világosság és igazság érzékeny kára nélkül» (613. l.). Szerinte az ἄσφαλοι újgörög «grammatikai» forma (612. l.), tehát mint ilyen a «nyelvtan» országába való; mivel pedig a ἅπαξ λεγόμενον «szókincsbeli» nyelvjelenség s mint ilyen a «szótár» országába tartozik: azért az ἄσφαλοι mint nyelvtanba való grammatikai forma nem lehet ἅπαξ λεγόμενον. Ezek azok az okok, a melyeknél fogva Fiók hallani sem akar az ἄσφαλοι-nak ἅπαξ λεγόμενον voltáról, mert különben nem sürgetné annyira az ἄσφαλος melléknévnek bármi eset formájában Konstantinos műveiből való beigazolását. Azzal bizonyára nem elégszik meg, hogy az ἄσφαλοι ismételten áll a legjobb kéziratban mint *önálló alak*; de valószínűleg megelégednék már azzal is, ha az ἄσφαλος melléknévnek legalább csak még egyetlenegy más formája volna kimutatható Konstantinosnál. Ez azonban, mint épen Fiók fáradságos utánjárásának eredményéből tudjuk, nem lehetséges, mert Fiók egyetlenegy ilyen alakot se talált Konstantinos műveiben (615. l.). Csakhogy erre nincs is szükség, mert az ἄσφαλοι, melytől Fiók helytelen felfogásból indulva ki vonja meg a ἅπαξ λεγόμενον tulajdonságát, mégis csak annak mutatkozik. Mert hiszen ha igaz volna az, a mit Fiók állít, hogy t. i. a grammatikai formának nincs köze a szókincshez és

szótárhoz, más szóval, ha áll az, hogy a nyelvnek csakis *gyökbeli*, de nem egyszersmind *alaktani* (grammatikai) jelenségei is szókincsbeli, tehát szótárba tartozó jelenségeket eredményeznek: akkor pl. a második értekezésemben felsorolt ἄμαθος, εὔγενος, ἄτελος, ἄβαθος stb. újgörög szavak nem volnának újgörög szókincsbeli nyelvjelenségeknek tekinthetők, és nem állhatnának egy újgörög szótárban, azért, mert azoktól a classicus alakoktól, a melyekből keletkeztek, t. i. ἀμαθής, εὐγενής, ἀτελής, ἀβαθής stb., nem gyökre, hanem csak grammatikai formára nézve különböznek, a mennyiben t. i. emezek a harmadik, amazok a második görög declinatióhoz tartoznak. Pedig a dolog nem így áll, mert az említett újgörög szavak *épen grammatikai formájuknál fogva tartoznak az újgörög szótárba*, s így kétségtelen az is, hogy az ἄσφαλοι mint az ἄσφαλος többes nominativusa, szintén épen grammatikai alakjánál fogva szótárba tartozó, szókincsbeli jelenség, s mint ilyen ἅπαξ λεγόμενον-nak tekinthető, különösen ha meggondoljuk még azt is — a mit már szintén alkalmam volt kiemelni második értekezésemben — hogy Konstantinos *nem következetesen*, hanem csak *be-becsúsztatva* használ egyes, korabeli köznyelvi alakokat. Ilyen becsúsztatott alakok pl.: a De adm. imp. első fejezetében a köznyelvi «dombot, hegyet» jelentő βουνοῦ a classicus λόφος helyett és az ugyanott előforduló, szintén «hegyet» jelentő, classicus ὄρους és ὄρη formák mellett; továbbá ugyanott a köznyelvi «port» jelentő χοῦν a classicus κόνις helyett: ilyen tehát az említett kéziratban *külön szónak* írt ἄσφαλοι köznyelvi alak is a hasonló fajta melléknevek classicus formái között. De tovább megyek. *Nem is az a fő dolog, hogy Konstantinos* minő formában *diktálta az illető görög melléknevet, hanem hogy általában véve az illető görög melléknevet diktálta, és* nem egyebet. Hiszen arra természetesen már első értekezésem megírásakor gondoltam, hogy ugyan miért nem diktált Konstantinos ebben az esetben ἀσφαλεῖς-t? Mivel azonban nem láttam, a mint hogy most sem látom lehetetlenségét annak, hogy az imént és előbbi két értekezésemben kifejtett okoknál fogva ἄσφαλοι-t is diktálhatott, ennél a föltevésemnél maradtam meg, annál is inkább, mert így a Σαβαρτοιάσφαλοι-nak három szóból való összeírása minden hangváltozás nélkül megmagyarázható. Ha azonban Fiók annyira erősködik abban, hogy Konstantinos, ha az illető görög melléknevet akarta diktálni, csakis ógörög ἀσφαλεῖς alakját diktálta volna; ha annyira lehetetlennek tartja

az általam felvett ἅπαξ λεγόμενον-t: úgy mi sem könnyebb, mint kimutatnom azt, hogy ez az alaki kérdés, mint másodrendű dolog, mit se változtat coniecturám lényegén. Ha ugyanis Konstantinos Σάβαρτ ἦ ἀσφαλεῖς-t diktált, akkor csinált ebből először is az íródeák az η és οι azonos hangjánál fogva Σάβαρτοι ἀσφαλεῖς-t; az ἀσφαλεῖς-t azután egy *későbbi másoló* a demotikus ἄσφαλοι-ra változtatván, lett az egészből σάβαρτοι ἄσφαλοι, *a mint ez az írás a fentebb említett kéziratban más dik helyen van hagyományozva;* míg végre *ismét egy más kéztől* eredő szövegváltozás folytán lett a két szóból az illető kéziratban első helyen hagyományozott, egy szóból álló σαβαρτοιάσφαλοι. E szerint *tekinthető az* ἄσφαλοι *demotikus forma egy későbbi másolótól eredőnek is, a nélkül, hogy ez valamit coniecturám lényegén változtatna.* Hogy miért változtatta az egyik másoló az ἀσφαλεῖς-t ἄσφαλοι-ra? ez épen olyan fölösleges kérdés, mint az, hogy miért írta össze egy másik kéz a σάβαρτοι ἄσφαλοι-t σαβαρτοιάσφαλοι-ba? Hiszen ismeretes dolog, hogy a görög kéziratokban sok az orthographiai hiba, a változtatás és interpolatio, mert sok esetben nemcsak tudatlan, de lelkiismeretlen kezektől is származnak, melyek nemcsak tudatlanságból hibáztak, hanem *szeszélyből, kedvtelésből változtattak,* interpoláltak.

Ezek után jónak látván még egyszer szemügyre venni Fióknak a Σαβαρτοιάσφαλοι-ra vonatkozó megoldási kisérletét, kissé körülményesebben eljártam az ugor nyelvészet terén, hogy némi viszontszolgálatot tegyek Fióknak azért a nagy fáradságért, melylyel földeríteni törekedett az ἄσφαλοι mibenlétét a görög nyelv területén.

Említettem már, hogy a fent nevezett szó Fiók szerint a «Sabartoi as Faloi»-ból van összeírva, és annyit jelent, hogy «Sabirok és Fálok». Hogy egy ilyen *kifejezés* nem lehet *népnév*, azt nemcsak én láttam be, hanem mások is, kikkel erről a tárgyról beszéltem. Továbbá csak röviden ismétlem még abbeli kifogásomat, hogy föltéve, de meg nem engedve, hogy a keletre szakadt magyarok neve «Sabirok és Fálok» volt, és hogy az ezt jelentő «Sabartoi as Faloi» alapjában véve ugor elnevezés, és hogy a tudósítás ugor ajakról eredt: annyi kétségtelen, hogy a Konstantinost tudósító ugor ember azt, hogy «Sabirok és Fálok», akár ugorúl, akár görögűl mondotta be, egy esetben se mondhatta «Sabartoi as Faloi»-nak, hanem vagy ugorúl «Sabart as Falt»-nak, vagy görögűl Σάβαροι καὶ Φάλοι-nak, esetleg az ugor pluralis t megtartásával Σάβαρτοι καὶ Φάλτοι-nak. Semmi esetre se tételezhető

fel azonban, hogy félig ugorúl, félig görögűl mondotta «Sabartoi as Faloi»-nak, illetőleg, hogy a görög pluralis -οι végződést ismerte ugyan, de már a görög καὶ-t nem, és azért használta az ugor «as»-t.

Mindezen ellenvetéseimre Fióknak nincs egyéb szava, mint az, hogy «akadékoskodom» (611. l.). De ezekhez a kifogásokhoz most még egyéb ugor nyelvbeli kétségeim és kifogásaim is járulnak. Először: Igaz, hogy a t ugor pluralis rag, ámde ez a mássalhangzós tövekhez a legtöbb esetben hangzó — rendszerint e vagy o — segítségével járul; volna tehát a többes szám inkább «Sabaret» vagy «Sabarot», mint a Konstantinos-féle «Sabart», és inkább «Falet» vagy «Falot», mint «Falt», mely utóbbiak közül azonban Konstantinosnál egyik alak se található. Másodszor: Fiók szerint az «as» kapcsoló kötőszó «és» jelentésben, a mint e szó a mai vogulok nyelvén is előfordúl hasonló jelentésben. Igen *hasonló*, de nem *ugyanolyan* jelentésben, mert Szilasi Vogul szójegyzékének 86-ik lapján ezeket olvasom: *ās:* hát, pl. *ās jäγėn* = hát apád; továbbá: *ą̄s*: szintén, megint, még, is (nem «és», a mint ezt *ą̄s*-nak a tagadása *ą̄s at* is bizonyítja, mely annyit jelent, hogy «sem» = nem is), hát, bizony, pl. *taw ą̄s man-jotūw mini* = ő is velünk megy. Szóval, a vogul «as» két alakja közül egyik se jelent «és»-t. A kapcsolást ugyanis a vogul nyelv Munkácsi, Vogul nyelvjárások 35-ik lapja szerint általában nem kedveli, hanem helyette vagy kapcsolatlan mellérendelést, vagy participialis és gerundiumos szerkezetet használ. Ha mégis használja az «és»-sel való kapcsolást, azt (nem «as»-szal, hanem) a következő két enclitikonnal fejezi ki: *-tė:* és, pl. *khūrėm jï-tė khą̄tel* = három éjjel és nappal; továbbá: *-jä:* és, pl. *khūs-jä äkwė* = húsz és egy (huszonegy). Ha tehát Fiók a vogul «as» alapján következtet egy «és» jelentésű ugor kapcsoló szócskára, úgy ezt megteheti, de jól megjegyzendő, hogy az «és» jelentésű ugor «as» nem tényleges nyelvalak, hanem csak coniectura. Ime, a háromszoros bökkenő Fiók hypothesisében! Először, hogy a magyarok neve nem lehetett «Sabirok és Fálok»; másodszor, hogy ez a kifejezés se ugorúl, se görögűl nem hangozhatott «Sabartoi as Faloi»-nak; harmadszor, hogy az ugor «és» jelentésü «as» csak coniectura.

A mi Fióknak Thúryval a Σαβαρτοιάσφαλοι első részére vonatkozó vitáját illeti, bevallom, hogy ez engem csak másodsorban érdekel, mert kezdettől fogva abban a nézetben voltam, hogy a Σάβαρτοι mibenlétére nézve nem a hellenista, hanem az ugor vagy

keleti nyelvész adhatja meg a felvilágosítást, melyet immár, mint jeleztem, meg is találtam Thúry dolgozatában. Thúry meggyőzött engem arról, hogy a Σάβαρτοι az örmény «szjavortik»-kal azonos, mert e mellett a felfogás mellett szólnak *nyelvi és történeti* bizonyítékok. A nyelvi bizonyíték az, hogy a «Szavart» hangtanilag teljesen azonos az örmény «szjavort»-tal (különösen fontos e tekintetben az -rt közössége a két alakban); a történeti pedig az, hogy, mivel Konstantinos az örményekkel közeli politikai összeköttetésben, sőt ezeknek 921-ben szövetségese is volt az arabok és szjavortik ellenében: ezen összeköttetés útján a magyarok nevéről természetszerűleg az örmények révén értesült. Helyesen mondja Thúry, hogy a Σάβιρ-ok és «szjavortik» két külön nép, és én úgy látom, hogy Fióknak, ki ragaszkodik ahhoz a régi nézethez, hogy a Konstantinos-féle Σάβαρτοι a Σάβιρ-féle népnévvel azonos, nem sikerült bebizonyítani azt, hogy egyrészt a Σάβιρ és változatai (Σάπειρ, Σάσπειρ stb.), másrészt a «szjavortik» egy és ugyanazon népnek a nevei, oly módon, hogy a «szjavortik» nem egyéb, mint a Σάβιρ név örmény népetymologiai változata. De nemcsak ezt vitatja Fiók, hanem azt is, hogy Konstantinos nem örmény, hanem ugor részről értesült a magyarok hosszú nevének első tagjáról, a «Sabartoi»-ról, mely azonban szerinte ugorul nem Σάβιρ-nak, hanem «az ugor nyelvek tanusága szerint» (701. l.) «szabar»-nak vagy «szavar»-nak hangzott, és ezt az alakot látja Fiók benne a Σάβαρτοι-ban, mely ily módon hangtanilag összeesvén a «szabar»-ral vagy «szavar»-ral, egyszersmind azonossá válik ennek görög és egyéb változataival, a Σάβιρ-ral s ennek egyéb formáival. Csakhogy a «szabar, szavar» alak tényleg nem létezik, csak Fiók conjiciálja, s így illusoriussá válik a Σάβιρ és Σάβαρτοι azonosságának hangtani úton való bizonyítása. Mindezzel szemben Thúry felfogása bizonyúl helyesnek, mert még ha igaz volna is az, hogy a «szjavortik» nem egyéb mint a keletre költözött magyarok Σάβιρ vagy *egyéb*, ma már nem ismert nevének értelmet adó, örmény népetymologiai változata: még akkor is úgy a hangtani, mint a történeti bizonyítékok a mellett szólanak, hogy Konstantinos nem az ugor «szabar, szavar», hanem az *örmény* «szjavortik» formáról értesült.

Végeredményül tehát a következőket állíthatom egybe: 1. A vita egész lefolyásában nem találtam elég nyomós okot arra, hogy meggyőzzön coniecturámnak, mely szerint a Σαβαρτοιάσφαλοι

a Σάβαρτ ἢ ἄσφαλοι (vagy ἀσφαλεῖς)-ből (értelme: Savart, vagyis állhatatosak) keletkezett, helytelenségéről. 2. A Σάβαρτ szó nem a Σάβιρ (Σάβειρ), Σαβίνωρ, Σάπειρ, Σάσπειρ szittya-hún népnévvel, hanem a Thúry-féle örmény «szjavortik» szóval (értelme: fekete fiuk) azonos, oly módon, hogy a császár örményektől informatiót nyerő görög tudósítója, a végén megcsonkítva és egyébként is némileg változtatva Σάβαρτ-nak mondotta a magyarok «szjavortik» nevét. 3. Az ἄσφαλοι nem jelzője, hanem helytelen informatión alapuló, rossz fordítása a Σάβαρτ-nak.

Dr. Pecz Vilmos.

---

## EGY MAGYAR LÁZÁR-DRÁMA ÉS ROKONAI.

(Vége.)

### III.

A XVII. század Lázár-drámáinak sorát az Erfurt melletti Thundorfban született *Avianius János* eisenbergi superintendens 1607-ben Gerában megjelent *Anonymus* cz. latin tragœdiája nyitja meg. (*Joannis Avianii Tuntorphinatis Anonymus Tragoedia, qua diviti illi epuloni Luc. 16. mendicus Lazarus atque huius miseria ad felicem exitum deducta illius impietate debitis inchoatisque poenis apponitur. Gerae ad Elistrium. Typis Martini Spiessii. 1607.* 64 l. 8°.) *) Mindjárt ez első darab, jóllehet a hagyományos anyagot dolgozza fel, nem csak nyelvében, hanem szellemében is teljesen elüt a XVI. század népies jellegű német Lázár-drámáitól, sőt a tárgy felfogásában a classicus nyomokon induló Macropedius latin nyelvű Lazarus Mendicusától is. Míg ugyanis ez utóbbi az antik vígjátékot választotta mintául, Avianius Seneca tragœdiáihoz fordúl ihletért s darabját egészen ezeknek modorában alkotja meg. Ezzel meg is mondtunk mindent. A sürgő-forgó eleven tömeg, mely az eddig ismertetett Lázár-drámákban népesítette be a színpadot, nála egy csapásra eltűnik s mindössze hét halványan rajzolt alak marad vissza, kik végtelen hosszú pathetikus szárnyalású monologokban, vagy éles dialektikájú, szőrszálhasogató párbeszédekben igyekeznek a drámai cselekvés menetét tőlük telhetőleg megakasztani, miben készségesen segítségükre

*) L. Goedeke, Gr. II. 143. l. Én a göttingeni példányt használtam.